خەون
لە "پایزەخەون"دا

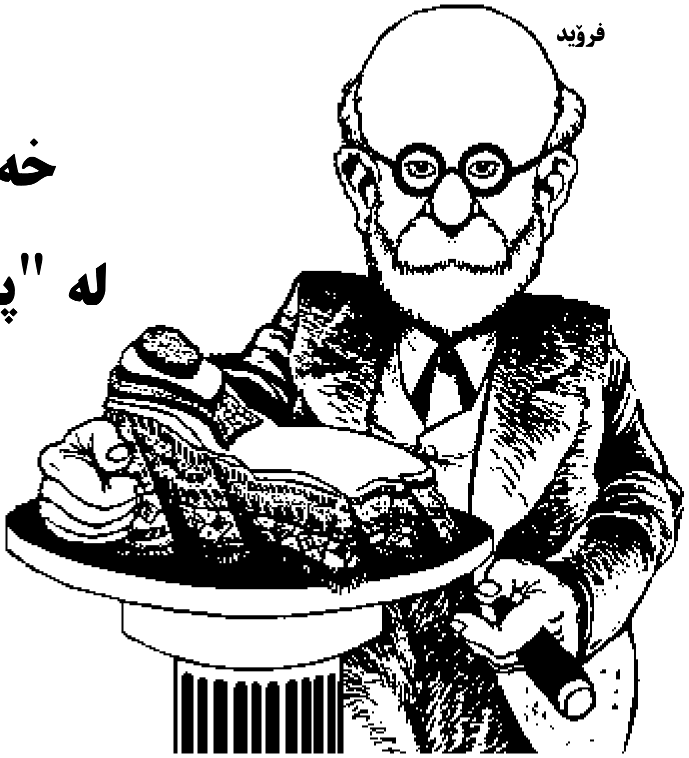

دەریا جەمال حەوێزی

پێشەکی : ـ

چەندەها جار تەنگژەکانی زەمەن ڕووەو هەڵاتن دەستمان دەگرن ، بەرەو جیهانێکی کپ و بێ دەنگ ، ئەم جیهانەی کە چەندین ئاواتی تاڵ و شیرین وەکو شەونمی بەهار لە سەر چڵی دارەکانی دا دەردەکەون ، کە جار جار لە شێوەی تەقینەوەیەکی ترسناک ئەم جیهانە کپە دەشێوێنێت و جارانێکیش بزە و خەندە دەخەنە سەر ڕووە پڕ لە ئاواتەکانی کەسی خەوتوو بەزەردەخەنەوە لەم جیهانەی دەردەپەڕێنن ، ئەمەیە ئەم جیهانەی کە بە (خەون) ناسراوە کە ساتانێك هەیە لەوپەڕی دڵتەنگی شادومانمان دەکات و ساتانێکی تریش کۆشکی شادیەکانمان ئەلەرزێنێت .

خەون چییە ؟! چۆن دروست دەبێت ؟! کەی هەستی پێ کرا ؟! ئەمانە کۆمەڵە پرسیارێکن کە لە کۆنەوە بووە بە مایەی لێکدانەوەی چەندەها زانا و پسپۆڕی دەروونناسی وەك (سیجمۆند فرۆید) و (ئەڵفرێد ئەدلەر) و چەندانی تر .

بێ گومان هەموو مرۆڤێك وا دروست بووە کەم یان زۆر خەون دەبینێت و ئەم خەونانەش جۆراوجۆرن هەندێکیان خەونی خۆش و هەندێکیان ناخۆشن ، بۆیە مرۆڤ هەردەم بەدوای ڕاڤەکردنی خەونەکانی دا دەگەڕێت تاوەکو بە تەواوی تێی بگات .

بەشی یەكەم : هەوڵێك بۆ پێناسە كردنی خەون

1. خەون لە ڕوانگەی دەروونناسەكان :

خەون لە ژیانی مرۆڤ دا بایەخێكی زۆری پێدراوە تەنانەت بووە بە ماددەی لێكۆڵینەوەی زۆربەی زانایانی دەروونناسی كە گرنگترین یان (سیجمۆند فرۆید) ە .

" فرۆید وای بۆ دەچێت كە خەون بریتییە لەو حەرام كراوانەی كە لە ناو دەروونی مرۆڤ دا كپ كراوە و هەر لە تەمەنی منداڵییەوە ، بریتییە لە ئەنجامدانی ئەو پێویستیانەی كە لێیان بێ بەش بووین بە هۆی ئاكار و ئایین و نەریتە كۆمەڵایەتیەكان ، كەواتە بریتییە لە ئەنجامدانی ئەو پێویستیانەی كە ناتوانین لە ڕاستیدا ئەنجامی بدەین بۆیە لە بێ ئاگایی دا بیری لێ دەكەینەوە " (1).

بێ گومان گرنگی خەون لەوەدا دەردەكەوێت كە لە كتێبە ئاسمانیەكان و ئاسەوارەكۆنەكانی گەلانی وەك هیندی و چینی و عەرەبی و یۆنانییەكاندا دەردەكەوێت ، بەهێزترین بەڵگەش بۆ ئەم ڕاستییە ئەوەیە كە یەكەم مامۆستای یۆنانی كە بە(ئەرستۆ) ناسراوە نووسەرانی تەرخان كردووە بۆ بابەتی خەون " بۆیە خەون بایەخی لای فەیلەسوفەكان مایەوە بە درێژایی سەدەكانی ناوەڕاست و لای فەیلەسوف و مامۆستاكانی دواتریش لە سەدە تازەكاندا " (2) .

لەمەوە بۆمان دەردەكەوێت كە زانا و فەیلەسوفەكانی یۆنان هەوڵیان داوە كە خەون بكەن بە بابەتی لێكۆڵینەوە سایكۆلۆژیەكان ، بە جۆرێك كە هەر " لە سەردەمی ئەرستۆ وە ئەم هەوڵە دەستی پێكردووە هەروەكو لە هەردوو كتێبەكەی دا ئەرستۆدا ئەمە دەردەكەوێت كە خەون نێردراوێك نییە لە خواوەندەكانەوە و خاوەنی سیفاتی خواوەندی نییە بەڵكو جنۆكەییە ، چونكە سروشتێكی جنۆكەیی هەیە " (3) .

كەواتە خەون هێزێكی لەبن نەهاتووی كاریگەرە و پەیوەندی بەو ئارەزووە كپ بووانەوە هەیە كە لە ژیانی ڕاستەقینەی خەوتوودا دەركەوتوون ، بۆیە زۆرجار بۆ پێناسەی خەون دەگووترێت : " ـ خەون بریتییە لە ئەنجامدانی حەزە بەرزەكان " (4) ، واتە هەركاتێك ئەو مرۆڤە لە ژیانی ئاگایی دا نەگەیشت بە حەزەكانی ئەوا لە كاتی بێ ئاگایدا لە شێوەی خەون پێی دەگات .

بێ گومان سیجمۆند فرۆید تاكە زانای دەروونناسی نییە پێناسەی خەونی كردبێت بەڵكو چەندین زانا و پسپۆڕی ئەم بوارە هەوڵی ئەوەیان داوە ، بۆ نموونە زانایەكی دەروونناسی كە ناسراوە بە(فیختە) لە پێناسە كردنی خەوندا دەڵێت :ـ" خەون یەكێكە لە نهێنییە سروشتییەكانی ڕۆح كە لەناخدا كپ كراوە " (5)، واتە خەون پەیوەستە بە نهێنییە شاراوەكانی ناو ڕوح و گیانی ئەو كەسەی خەون دەبینێت هەر بە هۆی ئەوە (هافنر) خەون وا پێناسە دەكات: ـ" خەون بەردەوام بوونی ژیانی ڕاستەقینەیە و خەونەكانمان هەردەم پەیوەندی بەو بیرەوە هەیە كە هەستی پێ دەكەین لە پێش ڕوودانی "(6).

2. خەون لە ئاوێنەی بیروڕا ئایینیەكانەوە:

هەر لە كۆنەوە خەون جێگەی بایەخی مرۆڤ بووە و بە شتێكی پیرۆز داندراوە بەهۆی ئاماژە پێكردنی لە كتێبە ئاسمانیەكاندا ، هەروەك لە قورئان و ئینجیل و تەورات دا ئاماژە بۆ چیرۆكەكەی (حەزرەتی یوسف) كراوە .

لە دێر زەمانەوە لە کۆمەڵگا جیاوازەکاندا کەسانێك هەبوون کە بەدوای پیاوانی ئایینی دا دەگەڕان ، بەم جۆرە بەدرێژایی سەدە ڕابردووەکان چەندین کەس پەیدابوون کە هەوڵیان داوە بۆ گرنگیدان بە بابەتی خەون و چەند نموونەیەکی کتێبەئاسمانیەکانیان کردووە بە بەڵگە و پاڵپشت بۆ لێکۆڵینەوەکانیان و لەم ڕووەوە سوودیان لە تێکستەکانی قورئانی پیرۆز وەرگرتووە و زۆر جار ئاماژەیان بۆ خەونەکەی (چیرۆکی حەزرەتی یوسف) کردووە چونکە لەم تێکستە قورئانیەدا دەردەکەوێت کە یوسف کاتێك خەون دەبینێت بۆ باوکی دەگێڕێتەوە و دەڵێ : ـ" لە خەودا چاوم کەوت بە یازدە ئەستێرە و ڕۆژ و مانگ ، هەموو ئەمانە لە ئاسمانەوە هاتنە خوارەوە بۆ ئەرز و سەری حورمەتیان بۆ دانەواندم "[(7)].

بۆ لێکدانەوەی ئەم خەونە "(إبن عربی) پێ ی وایە کاتێك یوسف ئەستێرەو مانگ و خۆر دەبینێ کڕنووشی بۆ دەبەن ئەوانەبراکانی و دایك و باوکیەتی کە وونبوون لە ناو بوونی ئەودا "[(8)].

ئەم خەونە تاکە خەون نییە کە لە قورئاندا بەرچاو بکەوێت ، تەنانەت لە ناو هەمان چیرۆکی قورئاندا باس لە خەونێکی شای میسر کراوە لەو کاتەی کە یوسف لە بەندیخانەیە ، کاتێك کە شای میسر بەدوای لێکدانەوەی خەونەکەیدا دەگەڕێت گوێبیستی ئەوەدەبێت کە یوسف لەم بوارەدا شارەزایە بۆیە ئازادی دەکات تا خەونەکەی بۆ لێك بداتەوە ، هەر بەم شێوەیە لە قورئاندا باس لە خەونێکی تریش کراوە کە بووە بە مایەی لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەیەکی زۆر ئەویش خەونەکەی (حەزرەتی ئیبراهیم)ە کاتێك کە لە خەوندا پێی ڕادەگەیەنن پێویستە ئیسماعیلی کوڕی سەربڕێت و بیکات بە قوربانی .

بەم جۆرە چەند نموونەیەکی لەم شێوەیە لە قورئان وکتێبە ئاسمانیەکانی تردا بەرچاو دەکەون کە بووە بەهۆیەك بۆ گرنگی پێ دانی خەون لای نەتەوە جیاوازەکانی جیهان .

بەشی دووەم : خەون لە ئەدەبدا :

1. نموونەی بەکارهێنانی خەون لە ئەدەبی جیهاندا :

خەون وەکو تەکنیکێك لە زۆر بەرهەمی ئەدەبی جیهانی دا ڕەنگی داوەتەوە و هەر لە دێر زەمانەوە دەورێکی کاریگەری هەبووە لە شاکارە جیهانییەکان دا ئەمەش زیاتر ڕوون دەبێتەوە کاتێك کۆنترین داستانی جیهان بخەینە بەرچاو کە بریتییە لە داستانی (گەلگامێش) ی سۆمەری ، لە داستانی گەلگامێش دا چەندین جار ئاماژە بۆ خەون دەکرێت بۆ نموونە :ـ کاتێك گەلگامێش خەون دەبینێت و بۆ دایکی دەگێڕێتەوە هەر وەکو لە ستوونی پێنجەمی داستانەکە دا هاتووە :ـ " گەلگامێش لەو کاتە لە خەو هەڵساو خەونەکەی بۆ دایکی گێڕایەوە و گووتی دایکە لە شەوی ڕابردوودا خەونێکم بینی ...... "[(9)] و هەر لە هەمان داستان دا ئەمە دووبارە دەبێتەوە کاتێك کە گەلگامێش و ئەنکیدۆی هاوڕێی چەند خەونێك دەبینن و ئەنجامەکەی لێك دەدەنەوە ، هەر بۆیەش خەون لە لایەن نووسەران ڕۆڵێکی کاریگەری هەبووە و زۆرجار بەرهەمەکانیان لەسەر بنەمای خەون بنیات ناوە ، هەر بۆیەش دەتوانین بڵێین پەیڕەوکەرانی گشت ڕێبازە ئەدەبییەکان بایەخییان بە تەکنیکی خەون داوە .

ڕۆمانسییەکان شوێنێکی بەرزییان بۆ خەون داناوە بە جۆرێك " لە ئەدەبی ڕۆمانتیکی دا شوێنی خەون کراوەتەوە و بووە بە مایەی خەریك بوونیان و وەکو بابەتێکی گرنگی فەلسەفەکەیان دەر کەوتووە " [10] کە ئەمەش کارێکی وای کردووە هەر لە سەرەتاوە پەیڕەو کەرانی ئەم ڕێبازە لە سەرتاپای جیهان دا هەردەم هەوڵی ئەوە بدەن کە لە بەرهەمەکانیان دا پلەوپایەکی بەرز بۆ خەون تەرخان بکەن و " بۆ ئەم مەبەستەش ڕۆمانسیەکانی ئەڵمان و فەیلەسوفەکانیان لەم مەیدانەدا ڕۆڵێکی چالاکیان گێڕاوە لە دوای ئەوانیش ڕۆمانسییە فەڕەنسیەکان "[11].

پەیڕەوکەرانی ڕێبازی ڕۆمانتیك وای بۆ دەچن کە خەون هۆیەکە بۆ گوێزانەوە لە جیهانێکەوە بۆ جیهانێکی تر هەروەکو (ڤکتۆر هۆگۆ) دەڵێ : . " خەون وەك پەنجەرەیەك وایە ژیانی سەردەمێك بە مرۆڤ پیشان دەدات "[12]، و هەر بۆیەش شارەزایان وای بۆچن کە ڕۆمانسیەکان لەم بوارەدا پێشڕەو بوون و لەم ڕووەوە دەڵێن:. " ڕۆمانتیکییەکان بە هۆی ئەو دوورە پەرێزییەوە لە کۆمەڵەکەیان کەوتنە داوی سۆز و ئەندێشەی بێ پایانەوە و لە جیهانی ڕاستەقینە بە تەواوی دوورکەوتنەوە و بەدوای خەونە پیرۆزەکانیان وێڵ بوون "[13]. بەڵام سەرەڕای ئەوەش چەند بەڵگەیەك ئەوە دەردەخات کە " ڕۆمانتیکی یەکەم ڕێباز نەبووە لە بەکارهێنانی خەون و خەیاڵ لە بەرهەمەکانیاندا بەڵکو بەکارهێنانی خەون لە ئەدەبدا مێژوویەکی زۆر کۆنتری هەیە و لەسەردەمی ئەدەبی یۆنانییەوە دەستی پێ کردووە وەك شانۆگەری . الفرس . ی ئەسخیلۆس" [14]، هەروەها لە ئەدەبی ئەوروپیشدا چەندین نموونەی لەم جۆرە دەردەکەوێت هەروەکو (ولیەم شکسپیر) ی گەورە نووسەری ئینگلیزی لە (1564ـ 1616ز) لە یەکێك لە شانۆکانیدا بەناوی (خەونی شەوێکی هاوین) ئەم تەکنیکە بەکاردەهێنێت [15]، هەروەها بەم شێوەیەش لە ئەدەبی فەڕەنسیدا خەون شوێنێکی گرنگی بۆ تەرخان کراوە بۆ نموونە " لە شانۆگەری . بۆلیوکت . دا کە لەلایەن (کورنی) یەوە داندراوە ئەم تەکنیکە بەدی دەکرێت کە (بولیون) خەونێکی ناخۆش بە (بۆلیوکت) ی مێردیەوە دەبینێت"[16].

ئەمانەی باسکران چەند نموونەیەکن لە بەکارهێنانی تەکنیکی خەون لە ئەدەبی جیهانی دا گەر لەم بوارەدا توێژینەوەی گەورەتر ئەنجام بدرێت و بێ گومان چەندین نموونەی تریش بەرچاو دەکەون .

3. **خەون لە چیرۆکی کوردی دا :**

هەروەك ئاماژەمان بۆ کرد خەون لە ئەدەبی جیهانی دا گرنگییەکی زۆری پێ دراوە و هەر بەم جۆرەش لە ئەدەبی کوردیدا ڕەنگی داوەتەوە و " نووسەران و شاعیرانی کوردیش وەکو ڕەمز پەنایان وەبەر خەون بردووە و دونیا جوان و دڵڕفێنەکەی ئەدەبیان دەوڵەمەندتر کردووە و خەون بۆتە پەساپۆرتی پەڕینەوەی ڕاز و نیازیان "[17] و خەون وەك تەکنیکێکی گرنگ لە زۆر بەرهەمی ئەدەبی کوردی دا دەردەکەوێت و" شاعیر و نووسەر بە هۆی خەون وخەیاڵەوە ئەو ئاوات و هیوایەی هەیەتی بە شێوەیەکی پڕشنگدار لە شێوەی خەوێکی خۆشدا پێشکەشی دەکات بە پێچەوانەوەش خەون و خەیاڵ بۆ دواوە بریتییەلەو شەوەزەنگ و تاریکییەی وەك خەوێکی ناخۆش دەردەکەوێت "[18] و گەر بۆ نموونە چاوێك بە کتێبخانەی چیرۆکی کوردیدا بخشێنین چەندین نموونەی بەرزی ئەدەبی دەردەکەوێت کە لەسەر بنەمای خەون و خەیاڵ وەستاوە، یەکێك لەمانە کورتە ڕۆمانی

(لەخەوما) ی (جەمیل سائیب)ە کە لە ساڵی 1925 نووسراوە و لە چوار چێوەی خەونێکدا ڕووداوەکانی سەردەمی حوکمڕانی شێخ مەحمود دەگێڕێتەوە [19].

کەواتە هەر لە سەرەتای ساڵانی بیستەوە خەون وەك تەکنیکێکی هونەری لە چیرۆکی کوردی دا بەکارهاتووەو دواتریش چەندین نموونەی لەم جۆرەدەرکەوتووە کە زۆربەیان بڵاوکراونەتەوە و چەندەها چیرۆکی لەم جۆرەش تا ئێستا دەستی چاپ و بڵاوکردنەوەی پێ نەگەیشتووە ، هەروەك (جەلیل کاکەوەیس) لە ووتارێك دا دەڵێت : ـ " هەروا بە ڕێکەوت ماوەیەك لەمەوبەر دەستنووسێکی چیرۆکی (زێوەر)ی شاعیرم بینی و بۆم دەرکەوت چیرۆکێکی باڵایە و تا ئێستا چاوی نەپشکتووە..." [20] ، بە پێ ی ئەم ووتارە بێت ئەم چیرۆکە بێ ناونیشانە و لە سەر بنەمای خەون بنیات نراوە هەروەك لە دوا ڕستەی چیرۆکەکەدا ئاماژەی پێ دەکات کە دەڵێ " لەم وەقتەیەدا دەست کرا بە دەهۆڵ و زوڕنا لێدان ... لە تەقەی دەهۆڵ و لە فیتەی زوڕنا لە خەو ڕاپەڕیم .... " [21].

واتە هەر لە سەرەتاکانی سەرهەڵدانی چیرۆکی هونەری کوردییەوە ئەم تەکنیکە لە چیرۆکدا بەکارهاتووە و سوودی لێ وەرگیراوە وەکو یەکێك لەو تەکنیکانەی بۆ دروست بوونی چیرۆك پێویستن ، لە کتێبخانەی ئەدەبی کوردی دا جگە لە (پایزەخەون)ی محەمەد مەولود–مەم– چەند چیرۆکێکی تر بەرچاو دەکەون کە لەسەر بنچینەی خەون بنیاتنراون ، بۆ نموونە:ـ (لە خەوما . جەمیل سائیب)، (لە خەونەکانی نامۆییێك . حەسەن جاف)، (خەونە سەوزەکان . سابیر ڕەشید)، گەر چاوێك بخشێنین بەو چیرۆکانەی کە(حەسەن جاف) لە ژێر ناونیشانی لە (خەونەکانی نامۆییێك) بڵاوی کردۆتەوە چەند چیرۆکێکی کورتمان بەرچاو دەکەوێت کەتەکنیکی خەونی تێدا بەکارهاتووە هەروەکو چیرۆکی(خەون) کە لە دوا ڕستەدا دەڵێ :ـ {ئێستاش لەو باوەڕەدایت خەون نییە} هەروەها چیرۆکی (چەند ساتێك لە یاداشتەکانی نامۆییێك) لە هەمان کۆمەڵە چیرۆکداکە بەم ڕستەیە کۆتایی دێت : ـ {بەدەم پەلە قاژێ و قاچ و قوڵ جوڵاندن و هاوارکردنەوە چاوم کردەوە..} [22].

هەر بەم شێوەیەش (محمد مولود ـ مەم) لە بەرگی دووەمی چیرۆکەکانی دا کە بە ناونیشانی (چیرۆکەکانی مەم) بڵاوکراوەتەوە لە ژێر ناونیشانی چیرۆکەکانی (عاجباتی هەشتەم)، (ئەو گورگەی یوسفی خوارد)، (دۆزینەوە)دا ڕستەیەکی نووسیووە کە بریتییە لەم چەند ووشەیە : " {بەشێکە لە زنجیرەی خەونەکانم }" [23]، سەرەڕای ئەمانەش لە لاپەڕەکانی گشت ڕۆژنامە و گۆڤارەکاندا چەندین چیرۆکی کورت دەرکەوتووە کە بەهەمان شێوە ئەم تەکنیکەی تێدا بەکار هاتووە، بۆ نموونە:ـ (خەونی شەوێك . ئیسماعیل ڕەسول)، (خەون و خۆزی . محەمەد سەلیم)، (خەوزڕان . حسام کەریم)،

هەروەها پیرەمێردی شاعیر لە ژێر کاریگەری (مەم و زین)ی ئەحمەدی خانی ئەم داستانەی نووسیوەتەوە بەڵام خستوویەتییە قاڵبی خەون .

بەم شێوەیە لە ڕێگەی ئەم نموونانەوە دەگەینە ئەو ڕاستییەی کە لە چیرۆکی کوردیش دا خەون ڕۆڵێکی بەرچاوو کاریگەری دیوە و بەشێکی گرنگی تەکنیکی چیرۆك نووسین پێك دەهێنێت سەرەڕای ئەوەش جگە لە چیرۆك لە شیعریشدا ئەم تەکنیکە بەرچاو دەکەوێت کە لێرەدا پێویست بە باس کردنی ناکات بەهۆی تایبەت کردنی باسەکەمان تەنها بە چیرۆك .

بەشی سێ یەم

خەونەکەی ڕەشید جەردەی پاڵەوانی پایزە خەون دا :

خەون بە دیاردەیەکی گرنگ و بەرچاو دادەنرێت لە ئەدەبدا و کارێکی وای کردووە کە ئەدەبی کوردی یەکێك بێت لەو ئەدەبانەی کە لە بەکارهێنانی خەون دا لە ڕیزی پێشەوەن و لەم ڕووەوە چەندین نموونەی جۆراوجۆر دەکەوێت لەچوارچێوەی ئەدەبی کوردیدا ، هەروەکو ئاماژەمان بۆ کرد و چەند نموونەیەکمان لەم بوارەدا خستە بەرچاو کە یەکێك لە بەناوبانگترین چیرۆکی لەم جۆرە بریتییە لەو چیرۆکەی (محەمەد مەولود مەم) کە بە (پایزە خەون) ناو نراوە ، " لە چیرۆکی پایزە خەون دا چیرۆکنووس بە لێهاتوویی و زیرەکی خۆی تەکنیکێکی گرنگ لە دەربڕینی ئەدەبی دا بەکاردەهێنێت کە بریتی یە لە دروست کردنی ئاوێتەیەك لە نێوان ژیانی ڕاستەقینەو ژیانی ئەفسانەیی مرۆڤ " [24]، (مەم) لەم بەرهەمەی دا هەوڵی داوە لەڕێگەی پەنابردن بۆ خەونێکی پایزی ـ جەردە ـ ی کرێکار کەموکورتییەکانی کۆمەڵەکەی دەربخات و هەموو ئەو تەنگ و چەڵەمە و چەرمەسەریانەدەربخات کە کرێکارێکی کوردی وەك . ڕەشید جەردەـ ی شاکەسی چیرۆکەکە لە سەردەمی داگیرکاری ئینگلیزەکان دا دووچاریان بووەتەوە ، هەروەکو لە سەرەتای چیرۆکەدا نووسەر ئاماژەی بۆ کردووە و دەڵێ :ـ "ڕووداوەکانی ئەم داستانە دەگەڕێنەوە سەردەمی عوسمانلیەکان و داگیرکارە ئینگلیزەکان لە عێراق و کوردستان دا " [25] کەواتە نووسەر ویستویەتی لە ڕێگەی ئەو خەونەوە سەبارەت بە ژیانی کورد لەم سەردەمە زانیاریەکمان پێ بدات هەروەکو لە هەمان شوێن دا دەڵێ : " وویستومە خەڵکی نووستوو لە ئازارەکانیان هۆشیار بکەمەوە" [26] کەواتە مەم هەوڵی داوە بە قوڵایی ناڵەبارییەکانی کۆمەڵەکەی دابچێت و بۆ ئەم مەبەستەش هەڵساوە بە هەڵبژاردنی ئەو کرێکارە و ڕووداوەکانی چیرۆکەکەی دەکات بە خەونی شەوێکی جەردە و ئەوە پیشان دەدات کە لە ڕۆژی هەینی دا زۆر بە هیواوە لە شوێنی کارکردنەکەیدا چاوەڕێی ژمێریار دەکات تاوەکو خەرجییەك بۆ منداڵەکانی پەیدا بکات چونکە جەژنی قوربان نزیك بۆتەوە بۆیە هەر لە بیری ئەوەدا دەژی کە لە هەوڵدانەکەی سەرکەوتوو بێت و جەژنێك بکات کە بە جەژنان بچێت بۆیە لەبەر خۆیەوە دەڵێ:." لەوەتەی هەرزەکارم ......نەمانزانیوە تام و ڕەنگ و بۆی جەژن چی یە؟" [27].

بەم جۆرە نووسەری پایزە خەون " لەناو خەونە ڕیالیزمانەکەی مێشکی بێ ئاگایی پاڵەوان دا

بەرەبەرە بەلآم بە شێوەیەکی زۆر سەیرو ڕاستگۆیانە چەوساندنەوەی چینایەتی و گرنگی نەدان بە مرۆڤ دەردەخات " [28]، و لەچوارچێوەی ئەم خەونەدا ئاماژە بەوەدەکات کە ئەم کرێکارە و نموونەی ئەم لەم ڕۆژگارەدا لەبارێکی ئابوری زۆر خراپ دا ژیاون وتەنها بۆ پەیداکردنی پارووەنانێك چەند ڕۆژێك خێزانەکەیان بە جێ هێشتووە هەروەکو لە ناوەڕۆکی چیرۆکەکەدا دەردەکەوێت " گەر نووسەری پایزە خەون لە تەك ئەشکەنجەی هەژاران دا نەکولاٌیَ هەرگیز لەو جۆرە چیرۆکانەی پیَ نەدەهاتە بەر و هەستی بە گیرفان بەتاڵی . ڕەشۆ . نەدەکرد و گیسکی بزربوو لە شوان و دابڕبوو لە ڕانی نەدەهێنایە کایەوە تا نیوەی دوایی چیرۆکەکەی پیَ مەیسەر بکات لە بەر ئەوەی کاسەی جەژنی ماڵ و منداڵی ڕەشۆی پیَ داین بکات " [29].

(مەم) ی چیرۆکنووس لە ناوەڕۆکی چیرۆکەکەیدا لە ڕێگەی تەکنیکی (فلاش باك) ەوە هەوڵ دەدات ئەوەمان بۆ دەربخات کە شا کەسی چیرۆکەکە بە درێژایی تەمەنی هەر لە هەژاری و نەهامەتی و دەربەدەری دا ژیاوە و " وێنە واقیعی یەکانی ژیانی ئێستا و ڕابردووی . جەردە . ی کرێکار دەکەونە بەرانبەر وێنە دەروونی یەکانی ژیانی ئێستا و ڕابردووی و . پایزە خەون . لە دایك دەبیَ " [30] بە جۆرێك کە لە ڕێگەی ئەم چیرۆکەوەئەم ڕاستی یە دەسەلمێنێت کە " ئەوەی چیرۆك بنووسیَ پێویستە ئەوە بزانیَ نووسەر کاتیَ کەسێك لە کۆمەڵ هەڵئەبژێریَ مەبەستی ئەوەیە لە ڕیَ ی ئەو تاکە کەسەوە ڕووناکی بخاتە سەر هەڵس و کەوت و سایکۆلۆژیای چینەکەی " [31].

بەم جۆرە " دانەری پایزە خەون بارو زروفی ڕەشیدی پاڵەوانی چیرۆکی بە چەشنێکی پتەوی وا داڕشتووە کە گوزەرانی ئەو کەسێتییە سەرەکییە بگونجیَ لەگەڵ واقیع دا " [32] هەروەکو خۆی لە ووتارێك دا دەڵیَ : ـ " ئەوسەردەمە کتێب لە نان هەرزان تربوو ، پتر کتێبم دەخوێندەوە ، چیرۆکنووسە گەورەکانم ناسی ، (چیخۆف)م ناسی ... (چیخۆف) ڕێگای چیرۆك نووسینی پیشان دام ، پاڵی پێوەنام قوڵتر بەدەریای چیرۆکدا نقوم ببم " [33] لەمەوە توانیویەتی لە پایزە خەوندا وەسفێکی جوانی دیمەنەکانی ئەم ناوچەیە بکات و بۆ وەسف کردنی کاتی چیرۆکەکەش دەڵیَ لەو کاتەی کە " ڕۆژ خویَنی لە ڕۆژئاوادا ڕژابوو " [34] واتە ئێوارەیەکی درەنگی پایزە و ڕەشید دەیەوێت بگاتەوە ماڵ ، بیَ ئەوەی هیچ شتێك شك ببات بیدات بە منداڵەکانی و " .... بە هیچ ناگات هەموو ئاوات و خواست و ئارەزووی لە خەونێکی پایزە پتر دەرناچێت "[35]، نووسەری ئەم چیرۆکە هەولی داوە سوود لەم چیرۆکانە وەربگرێت کە لە ڕێگای خەونەوە ڕووداوەکانیان بنیات نراوە و لە پایزە خەونەکەیدا ئەم ڕووداوانە دەردەخات کە کرێکارێك ئەنجامیان دەدات و هەموو ڕووداوەکانی ناو چیرۆکەکە دەخاتە ناو چوارچێوەی ئەم خەونەی کە (ڕەشید جەردە) ی کرێکار لە ڕێگەی ئەم خەونەوە دەگات بەو ئاوات و خۆزگانەی کە لە دڵ و دەروونی دا دەخولێتەوە و هەموو ئەمانەش لە گیسکەبۆردا دەردەکەون کە ڕەشید جەردە هەوڵ دەدات دەستگیری بکات تاوەکو بیکات بە خواردنی جەژن بۆ ماڵ و منداڵەکەی .

(مەم) هەروەك پەیڕەوکەرانی ڕێبازی ڕۆمانتیك هەولی داوە پایز بکات بە نیشانەی هەڵوەرینی حەز و ئاواتەکان و لەگەڵ گەلاڕێزان و وەرینی گوڵەکان یەکی بخات و بیکات بەناونیشانی ئەو چیرۆکەی کە تەنها لە خەونێکی بیَ ئەنجام پترنییە و هیچ ئاواتێکی تێدا مەیسەر نابێت و هەروەکو چۆن " شاعیر و نووسەرانی ڕۆمانتیکی لە سەرەتاوە خەون بە دواڕۆژەوە دەبینن بەلآم دوای ئەوەی

ئەو ئاوات و هیوایەیان دەستگیر نابێت تووشی ڕەشبینی دەبن " [36] ، بەم جۆرە ڕەشید جەردەش کاتێك کە هەست دەکات ڕووداوەکان تەنها بریتی بوون لە خەونێکی بێ ئەنجام ناچار دەبێت بە واقیعەکە ڕازی بێت و دووبارە بگەڕێتەوە بۆ خەوەکەی.

ئەوەی پایزەخەون بخوێنێتەوە دەگات بەو ڕاستییەی کە ڕەشید مرۆڤێکی موسوڵمان و خاوەن بیروباوەڕێکی ئایینی بەهێزە بۆیە کاتێك بە هۆی گیسکەکەوە ماندوو دەبێت و لە بیری دەچێت دوعا بۆ گۆڕستانەکانی سەر ڕێگای گوندەکە بکات زۆر خەفەتبار دەبێت بۆیە لە دڵی خۆی دا دەڵێ : ـ " خوا حەمەچاوەش و گیسکە بۆر بگرێ... دەنا کەنگێ لە نەریت و دەستووری موسوڵمانەتی لام داوە " [37] کەواتە بە ناحەق نازناوی جەردەی بەسەردا دەسەپێنن ئەگینا زۆر لەوانە دوورە کە بە جەردە ناودەبرێن بۆیەش ڕەشید لە بەرخۆیەوە دەڵێ : " ئەو سەردەمە ئەوەی بەڕاستی جەردە نەبوایە ... ئەوەی دز و درۆزن و پیاو کوژی ئاغا .... نەبوایە .... بە جەردە حیساب دەکرا " [38] بۆیە لەوکاتەشدا کە گیسکەکە دەدۆزێتەوە هەست بە ناڕەحەتییەك دەکات و بەردەوام بیر لەو کردارەی دەکاتەوە تا دەگاتە ئەو حاڵەتەی بیانوویەك بۆ کردارەکەی بدۆزێتەوە و بڵێ : ـ " ئەگەر خاوەنێکی لێ پەیدا بوو دەنا بە خێری خاوەنی ..... بۆ بچووکان دەیکەم بە چێشتی جەژن .... هەر خوداش ڕازی نابێ لێرەکانە وازی لێ بێنم " [39] ، بەم جۆرە لە شەوڕۆیەکەی دا بەردەوام دەبێت بەڵام گیسکە بۆر وەك مێردەزمەیەکی ترسناك هەموو ئاوات و هیواکانی هەڵدەوەشێنێتەوە و سەمفۆنیای ترسناکی (هە جەردە . جەردە) ی بۆ دەڵێ تا دەگاتە ئەو ڕادەیەی کە بەم حاڵەتە وەڕسی بکات و هەست بە ترس و لەرزێکی زۆر بکات " کاتێك کە وای هەست کرد گرانایی چیاکەی سەفین هەمووی لەو گیسکە بەدفەڕە کۆبۆتەوە " [40] بۆیە دەگات بەوەی گۆڕانی بواری کۆمەڵایەتی بەهۆی خەون نابێت بەڵکو بە پێچەوانەوە" لە ئەنجامی ئەو خەون بینینەی دا ئەوەی لە لا ڕوون دەبێتەوە کەنەك تەنها خەونەکەی شتێکی هیچ و پوچ و بێ مانایە " [41] بەڵکو لە هەمان کاتدا ئەوەش دەردەکەوێت کە هەر کاتێك خەونێکی درۆزنی وەك . گیسکە بۆر . ببینێت ئەوا هەر لە پیاوانی ئاینییەوە گاڵتەی پێ دەکەن و سەمفۆنیای ڕوخێنەری بۆ دەڵێن تا دەگاتە ژن و منداڵی گوندەکەی و هەر هەموویان لە شێوەی باڵندەی سەیر و سەمەرە لەسەر دارچنارە گەورەکەی بەردەم مزگەوت دەردەکەون و ئەمە دووبارە دەکەنەوە و کاتێکیش کە بە هەموو هێزو توانایەوە هاواری دەکرد و هەوڵی دەدا . تۆما . و . سلیوە . ی هاوڕێی وەڵامی بدەنەوە هیچ وەڵامێکی دەست نەکەوت و هەموو هەوڵدانەکەی بێ سوود بوو ، ئەم حاڵەتە بە جۆرێك کاری تێ کردبوو " هەناسەی تەنگ ببوو ، خەریك بوو چاوەکانی لە کەللە سەری دەربپەڕن ، خنکە خنکی گەرووی دەهات ، ....لە ژێر باری ئازاری لەش و گیانی مێشکی تەزی بوو... ئاگای لە دەوروبەری خۆی پچڕا " [42].

ئەمانەش ئەو ڕاستییە دەردەخەن کە "خەونەکەی جەردە ڕەنگدانەوەی ئاواتی وەدەستهێنانی ئەو پێداویستییانەی ژیانی بووەو خەونی پێوە دیوە" [43] بەڵام کاتێك کە هەست دەکات " خۆی لەبەر ئەو هەموو گۆڕین و قوتبونەوە سەیرەی دەوروبەری پێ ڕاناگیرێ هاوار دەباتە بەر . خدری زیندە . و لەگەڵ ئەو کەین و بەینەدا لە خەو ڕادەپەڕێ و بەئاگادێتەوە " [44] .

محمد مولود . مەم هەوڵی داوە لێهاتووانە لە ڕێگەی خەونێکەوە وەسفی ژیانی ڕەشیدی کرێکار و نموونەی ئەم بکات لەو سەردەمەدا کە ئاماژەی بۆ کردووە ، بە جۆرێکی وا ئەم کارەی ئەنجام داوە

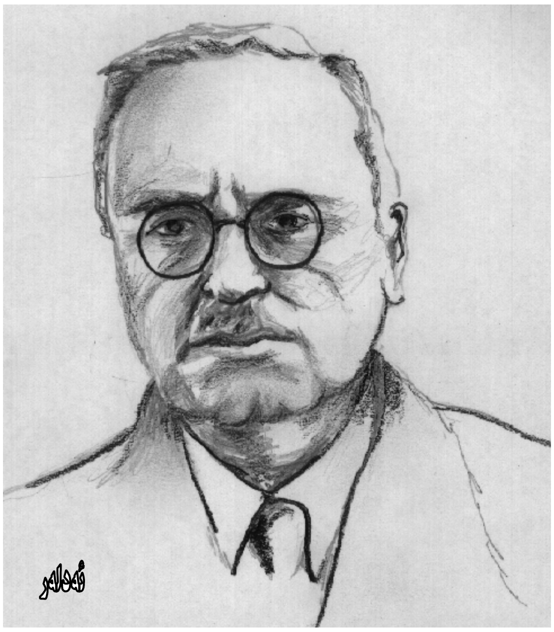

کـە توانیویـەتی ئـەو ڕاسـتییە بـسەلمێنێت " ئەگەر نووسەر دەقاودەق ڕووداوێکی گێڕایەوە یـان بـەو پـەڕی دەسـت پاکییـەوە بەسـەر هـاتی کەسـێکی نووسـییەوە ئـەوا ئـەو نووسـەرە مێژوونووسـە نـەك چـیرۆکنووس" [45] بۆیـە چیرۆکەکەی بە شێوەیەك داڕشتووە " ئەوەی لە خوێندنەوەی . پایزە خەون . تەواو دەبێ هەست دەکات ئەم خەونە بەشێکە لە خولیا و سکالآی مرۆڤ " [46] و لە ڕێگەی ئەم خەونەوە نووسـەر هـەوڵی داوە بـۆ خوێنـەری کـوردی دەربخـات کـە ڕەشـیدی کرێکـار ناتوانێـت بـە خـەونیش بگـات بـەو هیـواو ئاواتانـەی کـە هـەوڵی بـۆ دەدات و هـەر کـاتێکیش کـە لـە ڕێگەی ئەم خەونەوە بگات بە کەمترین ئاوات و خۆزگە ئەوا هەموو خەڵکانی دەوروبەر و دانیشتوانی گوندەکە لێـی دەبـن بـە دوژمـن و هـاواری لێ دەکـەن بۆیـە کاتێـك کـە لـە خەوەکـەی ڕادەپـەڕێت وەك موسـوڵمانێکی خـاوەن بیروبـاوەڕێکی بـەهێز لەبـەر خۆیـەوە دەسـت دەکـات بـە دوعـا و پاڕانـەوە و زاراوەی (لا حەولە وە لا قوەتە) چەند جارێك دووبارە دەکاتەوە و لێفەکەی لەسەر خۆی لادەدات و دوای ئەوەی کە ئاگرەکە دەگەشێنێتەوە و منداڵەکان دادەپۆشێت هەوڵ دەدات دووبارە بگەڕێتەوە نـاو جێگاکـەی و بخـەوێت بـەڵام لـەم کاتـەدا باڵندەیـەك هەسـت و هۆشـی دەبزوێنێـت وچـونکە باڵندەکە(کوندەبـەبۆ) یـە کە بەبۆچوونی گـەلانی ڕۆژهـەڵات ئـەم باڵندەیـە لـە هـەرماڵێك بخوێنێـت تووشی بەڵاوکارەساتی دەکات بۆیە نەیتوانی خۆی لەمە بێ دەنگ بکات و هەوڵی دا هـەڵیبفڕێنێت و دوای ئەوەی کە پەلە دارێکی بۆ هاویشت " لەبەر خۆیەوە گووتی دەبڕۆ هەی ئاو و ئاو چی … دەبڕۆ هەوارت کەلاوەی کۆشکی زۆرداران بێ " [47] دوای ئەمە گەڕایەوە ناو جێگاکەی و " ماوەیێك بەسەرچوو نەیزانی زۆر بوو یان کەم کە خەو لە ناو شەپۆڵەکانی خۆی لولی دایەوە " [48].

کەواتە دوای ئەوەی لە پایزە خەونەکە و لـە دەسـت چەرمەسـەریەکانی گیسکە بۆر ڕزگـاری بـوو دووبارە گەڕایەوە جیهانی خەون و بێ ئاگایی وبە تەواوی کەوتەوە قوڵایی خەو .

ئـەنجـام

لە چوارچێوەی ئەم لێکۆڵینەوەیەدا دەردەکەوێت کە خـەون تـەکنیکێکی گرنگـە لـە ئەدەبدا و زۆر جـار بـووە بـە مـادەی دروسـت بـوونی بەرهـەمی ئـەدەبی هـەروەکو لەمـەوپێش چـەند نموونـەیـەکمان دەرخست .

(مەم)ی چیرۆکنووس هـەروەك لـە لێکۆڵینەوەکە دەرکـەوتووە ئـەم تەکنیکـەی لـە ئـەدەبی جیهـانی وەرگرتـووەو بـە مەزرانـدنی لەلایـەن ئەفسانەی کوردییـەوە ئـەم چیرۆکـەی لێ دروسـت کـردووە ، لـە چیرۆکەکەی دا خەونی تێکەڵ کردووە بە ژیانی ڕاستەقینەی مرۆڤ و ڕووداوەکانی ناو چیرۆکەکە لە

چوارچێوەی خەونی کرێکارێك پیشان دەدات کە بەوپەڕی هیواوە خەون بە هاتنەدی ئاواتەکانی دەبینێت .

نووسەر لە چیرۆکەکەی دا دەریخستووە کە لەم سەردەمەدا بە هۆی ناهەمواری باری ئابوری و رامیاری کۆمەڵگا (ڕەشید) و نموونەی وەك ئەم نەیانتوانیووە بە بچووکترین ئاواتی خۆیان بگەن ، بۆیە هەوڵی داوە لە ڕێگەی خەونەوە ئاواتەکانی ئەم کرێکارە بهێنێتەدی بەلاَم ئەویش لە کۆتایی‌دا مایەپوچ دەبێت .

بەم جۆرە دەردەکەوێت کە ئەم تەکنیکەی لەم چیرۆکەدا دەردەکەوێت زۆر لەمە مەزنترە کە لەم چەند لاپەڕەیەدا باس بکرێت و دەبێ بە هیوای ئەمە بین لە داهاتوودا لێکۆڵینەوەی زۆر لەمە بەرزتر و شایستەتر لەم بوارە گرنگەی ئەدەبدا ئەنجام بدرێت .

پەراوێز و سەرچاوەکان :ـ

1. مصطفى محمود ، الأحلام ، مطبعة دار الهناء للطباعة ، 1971 ، ص 20 .
2. سيجمۆند فرۆيد ، تفسير الاحلام ، ت . مصطفى صفوان ، راجعه : مصطفى زيور ، مطبعة دار المعارف ، قاهرة ، ص 7 .
3. سيجمۆند فرۆيد ، تفسير الأحلام ، ص 44 .
4. مصطفى محمود ، الأحلام ، ص 20 .
5. سيجمۆند فرۆيد ، الأحلام ، في سبيل موسوعة النفسية ـ 5 ـ ، بيروت ـ من منشورات مكتبة الهلال ، 1978 ، ص 18 .
6. سيجمۆند فرۆيد ، الأحلام ، ل 19 .
7. بۆ شی کردنەوەی ئەم ئایەتە پیرۆزە سوودم وەرگرتووە لە کتێبی (تەفسیری نامی) ، مەلاعبد الكريمی مدرس ، محمد علی قەرەداغی ئامادەی کردووە ، بەرگی چوارەم ، 1984 ، ل 198 .
8. شیعر و زمان لە چوارچێوەی خەودا ، عیرفان مستەفا ، گ . ڕامان ، ژ 29 ، ل 20 .
9. طه باقر ، ملحمة جلجامش ، وزارة الأعلام العراقية ، دار الحرية للطباعة ، بغداد ، 1975 ، ص 67 .
10. د . محمد غنيمي هلال ، الرومانتيكية ، مطبعة دار العالم العربي ، القاهرة ، 1971 ، ص 72 .
11. د. محمد غنيمی هلال ، هەمان سەرچاوە ، ل 73 .
12. د. محمد غنيمی هلال ، هەمان سەرچاوە ، ل 44 .
13. خورشيد رشيد ئەحمەد ، ڕێبازی ڕۆمانتیکی لە ئەدەبی کوردیدا ، چاپخانەی الجاحظ ، بەغدا ، 1989 ، ل 77 .
14. خورشيد رشيد ئەحمەد ، هەمان سەرچاوە ، ل 77 .
15. فاضل سمير ، مسرحيات شكسبير ، الجزءالثاني ، ص 3–20 (د.ت) .
16. خورشيد رشيد ئەحمەد ، سەرچاوەی پێشوو ، ل 43 .
17. **ئازاد حەمەدەمین یونس ، پایزەخەونێك لە بناری سەفین دا ، گ . مەم ، ژ** . (1) ، **ل**44 .
18. خورشيد رشيد ئەحمەد ، سەرچاوەی پێشوو ، ل 77 .
19. جميل صائب ، لە خەوما ، پێشکەش کردن و لێکۆڵینەوەی جەمال بابان ، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد ، بەغدا ، 1975 .

20. جەلیل کاکەوەیس ، یەکەمین چیرۆکی هونەری کوردیمان کامەیە ؟ ، رۆژنامەی هاوکاری ، ژ 788 ، 9 / 5 / 1985 ، ل 7 .
21. جەلیل کاکەوەیس ، هەمان سەرچاوە ، ل 7 .
22. حەسەن جاف ، لە خەونەکانی نامۆییێك ، 1986 ، ل 9 ـ 47 .
23. ئازاد حەمەدەمین یونس ، سەرچاوەی پێشوو ، ل 5 .
24. نجاة حميد أحمد ، حلم خريفي و البنية المتحولة ، م . گولان ـ العربي ، ع 42 ، ص 168 .
25. محمد مولود ـ مەم ـ ، پایزە خەون ، دەزگای رۆشنبیری و بلاوکردنەوەی کوردی ،چاپخانەی (دار الحرية)، بەغدا ،1987 ، ل7
26. محمد مولود ـ مەم ـ ، پایزە خەون ، ل 7 .
27. محمد مولود ـ مەم ـ ، هەمان سەرچاوە ، ل 28 .
28. ئازاد حەمە شەریف ، هۆشیاری کۆمەلایەتی لە پایزەخەوندا ، گ . بەیان ، ژ 160 ، ت 1 / 1982 ، ل 33 ـ 34 .
29. عبد الله حمەسور ، دەستەوارەیەك بۆچوونی رەخنەگرانەبۆ پایزەخەون هەلدەچنم ، گ . کاروان ، ژ 67 ، ل 38 .
30. فەروخ نیعمەت پور ، رۆچونێك بە پایزەخەوندا ، گ . رامان ، ژ 26 ، ل 237 .
31. حەمەسعید حەسەن ، پالەوان و رووداو لە ئەدەبی کوردی دا ، گ . کاروان ، ژ . 4 ، ك 2 / 1983 ، ل 74 .
32. عبد الله حەمە سور ، سەرچاوەی پێشوو ، ل 40 .
33. محمد مەولود ـ مەم ، مەم بە قەلەمی مەم ، بلاوکراوەی رۆڤار ، ژ 2 ، ل 39 .
34. محمد مولود ـ مەم ـ ، پایزەخەون ، ل 9 .
35. ئازاد حەمە شەریف ، سەرچاوەی پێشوو ، ل 32 .
36. خورشید رەشید ئەحمەد ، سەرچاوەی پێشوو ، ل 75 .
37. محمد مولود ـ مەم ـ ، پایزەخەون ، ل 43 .
38. محمد مولود ـ مەم ـ ، هەمان سەرچاوە ، ل 14 .
39. محمد مولود ـ مەم ـ ، هەمان سەرچاوە ، ل 33 .
40. محمد مولود ـ مەم ـ ، هەمان سەرچاوە ، ل 44 .
41. محمد مولود ـ مەم ـ ، هەمان سەرچاوە ، ل 51 .
42. محمد مەولود ـ مەم ، پایزەخەون ، ل 52 .
43. عبد الله حمە سور ، سەرچاوەی پێشوو ، ل 38 .
44. ئازاد حەمەدەمین یونس ، سەرچاوەی پێشوو ، ل 8 .
45. حەمەسعید حەسەن ، پالەوان و رووداو لە چیرۆکی کوردی دا ، گ . کاروان ، ژ 4 ، ل 74 .
46. ئازاد حەدەمین یونس ، سەرچاوەی پێشوو ، ل 9 .
47. محمد مەولود ـ مەم ، پایزەخەون ، ل 55 .
48. محمد مولود ـ مەم ـ ، هەمان سەرچاوە ، ل 56 .